

СЕКЦІЯ 10 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.104:37.015.4

Коваленко М.О.

аспірантка,

Класичний приватний університет

РОЗВИТОК НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті розглядається сутність та значення креативної економіки. Визначено, що особливий вплив на становлення на розвиток креативної економіки має вища освіта, яка є ключовим чинником формування людського капіталу. Акцентовано увагу на тому, що важливе значення в розвитку креативності людського капіталу належить саме неформальній освіті. Тому, розвиток та широке застосування її різних форм в поєднанні з формальною освітою, забезпечить підвищення конкурентоздатності національної економіки.

Ключові слова: креативна економіка, людський капітал, неформальна освіта, відкриті освітні ресурси, електронне навчання, соціальні мережі

Коваленко М.А. РАЗВИТИЕ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ КРЕАТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматривается сущность и значение креативной экономики. Определено, что особое влияние на становление и развитие креативной экономики имеет высшее образование, которое является ключевым фактором формирования человеческого капитала. Акцентируется внимание на том, что важное значение в развитии креативности человеческого капитала принадлежит именно неформальному образованию. Поэтому, развитие и широкое применение ее различных форм в сочетании с формальным образованием, обеспечит повышение конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: креативная экономика, человеческий капитал, неформальное образование, открытые образовательные ресурсы, электронное обучение, социальные сети

Kovalenko M.O. DEVELOPMENT OF NON-FORMAL EDUCATION IN THE CONTEXT CREATIVE ECONOMY

The aim of the article is to investigate role and importance of non-formal education in the formation of high quality human capital for the development of the creative economy. A key role in the formation of human capital with his characteristic creativity plays an educational system. Therefore, in the present conditions of extreme urgency is highly problematic functioning of education systems and their diversification and adaptation to the needs of the creative economy. Of particular note is non-formal education, because of its great influence on the development of human capital. Further studies of non-formal education, including through e-learning, will opportunities effectively use this powerful factor of economic development.

Keywords: creative economy, human capital, non-formal education, open educational resources, e-learning, social networks

Постановка проблеми. В сучасному світі внаслідок структурної перебудови економіки сфера нематеріального виробництва перетворилася в домінуючий компонент ВВП високорозвинених країн. Саме креативність людського капіталу та його висока адаптивність до мінливих умов відіграють ключову роль у підвищенні конкурентоздатності національних економік, та стають запорукою інноваційного розвитку. В таких умовах вища освіта набуває особливого значення, адже саме в системі вищої освіти та професійної підготовки формується високоякісний людський капітал, орієнтований на продуктивну інтелектуальну та креативну діяльність. Причому, формування умов для розвитку креативності людського капіталу відбувається не тільки, і не стільки в системі формальної освіти, але в секторі неформальної освіти. Таким чином, можна відзначити, зв'язок креативної економіки та вищої освіти різних ступенів формалізації. Це викликає необхідність у дослідженні розвитку неформальної освіти, зокрема таких її елементів як електронне навчання, в контексті креативної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В постіндустріальному суспільстві зв'язок між соціально-економічним розвитком і креативністю та інноваціями надзвичайно великий. У зв'язку з цим виникає поняття «креативна економіка», яка роз-

глядається як основа розвитку економічних систем міст, окремих регіонів, країн та всього світу. Розробкою концепції креативної економіки займаються відомі зарубіжні науковці серед яких слід виділити таких як Лендрі Ч. [3], Флоріда Р. [1], Хокінс Дж. [2], та багато інших. Серед вітчизняних науковців можна назвати Вахович І.М. та Чуль О.М. [5], Куриляк В.Є. [4], Лук'яненко Д.Г. [6] та інші.

У зв'язку з тим, що креативна економіка висуває низку вимог до людського капіталу, таких як креативність, творчий підхід, висока адаптивність, вміння і бажання працювати з інформацією, тощо, постає проблема модернізації системи освіти, як ключового чинника формування людського капіталу. Використання нових форм і методів навчання і роботи з інформацією в центрі уваги науковців всього світу (Кастельс М. [13], Робінсон К. [8], а також регіональних та міжнародних організацій таких як ЮНЕСКО [9, 10, 11, 12]).

Проте, питанням впливу неформальної освіти на креативну економіку не було приділено достатньої уваги. Особливе значення має акцентуація уваги на такому виді неформальної освіти як електронне навчання, зокрема за допомогою відкритих освітніх ресурсів та соціальних мереж.

Постановка завдання. Дослідження ролі і значення неформальної освіти у формуванні високоякіс-

ного людського капіталу для забезпечення розвитку креативної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічний розвиток держави на сучасному етапі глобалізації залежить не стільки від розвитку базових галузей економіки, скільки від ефективності невиробничих креативних індустрій, орієнтації на збільшення їх частки в структурі національної економіки та підвищенні уваги до розвитку людського капіталу.

У ХХІ столітті концепція економічного розвитку спирається на людські ресурси, інтелектуалізацію їх праці, їх націленість на творчість та інновації. У зв'язку з цим, все активніше використовуються в різних галузях науки поняття «креативність». Вона трактується як технологічна компонента творчості, тобто креативність розглядається як здатність створювати принципово нові технології створення продуктів [1, с. 93-95].

Одним з перших залежність економічного розвитку від креативності відзначив американський економіст і соціолог Р. Флоріда. Він визначив креативність як найважливіший ресурс соціально-економічного розвитку в умовах постіндустріального суспільства, який через поєднання бізнес-середовища та інновацій, створює особливий за своєю природою невичерпний ресурс. За його теорією, креативний клас, який складається з суперкреативного ядра та креативних фахівців, задовольняє економічну потребу в креативності [2, с. 23].

Інший дослідник, Дж. Хокінс, визначає креативну економіку як систему специфічних соціально-економічних відносин, яка характеризується використанням творчих та інтелектуальних здібностей зайнятих в економіці з метою створення і розвитку особливого сектору постіндустріальної економіки, в основі якого лежить інтелектуальна власність у вигляді патентів, авторських прав і торгових марок [3, с. 65].

Тобто, Дж. Хокінс, як ознаку для визначення креативної економіки в системі виробництва визначає галузь – креативні індустрії, що виробляють інтелектуальну власність. На відміну від Р. Флориди, який основною детермінантною креативної економіки вважає рід діяльності, тобто високий відсоток людей зайнятих в певних сферах суспільного виробництва, що вимагають творчих здібностей.

Експерт Світового банку, британський науковець Ч. Лендрі в своїй роботі «Креативне місто» підкреслює, що зараз в основі міського розвитку лежать не класичні фактори виробництва, як-то інфраструктура чи природні ресурси, а здібності людей, талант, творча активність і мотивація. За його теорією, культура перестає розглядатися як витратна сфера, в сучасних умовах вона стала ресурсом розвитку регіонів [4, с. 15–18].

Відомий економіст Дж. Поттс визначає креативні та культурні галузі як складові механізми розвитку економіки. Він зазначав, що в сучасних умовах необхідне переосмислення ролі і значення культури як головного джерела розвитку інноваційної економіки [5, с. 92-98].

Серед українських вчених варто відзначити І.М. Вахович та О.М. Чуль, на думку яких, креативна економіка базується на індустріях культурної спадщини (музеї, бібліотеки, ремесла, тощо), традиційного мистецтва (кінематограф, фотомистецтво, музичну індустрію, тощо), творчих послуг (дизайн, реклама, видавничі справа, тощо) та інноваційно-креативних послуг (програме забезпечення, науково-дослідні роботи, інновації, тощо) [6, с. 182-186].

Дослідження літературних джерел дає змогу зробити висновки, що розвиток креативних економік держав базується на знаннях, вмінні їх використовувати та поєднувати з інноваційними процесами. Конкурентоздатність національних економік в сучасному світі вимагає розширення креативних індустрій як елементу економічного механізму держави, підґрунтям розвитку яких є освіта, професійне навчання, дослідження та інновації.

До основних характеристик креативної економіки можна віднести наступні:

- зростання ролі людського капіталу в інноваційному розвитку країни;
- збільшення інвестицій в людський капітал та нові технології
- велика питома вага наукоємної продукції у структурі ВВП;
- інновації є основним джерелом конкурентних переваг;
- міжгалузевий і глобальний характер виробничих комплексів;
- високий рівень професійної підготовки працівників та інтелектуалізації праці;
- високий рівень захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, за таких умов, на перший план виходять не тільки «високі технології» а і гуманітарні технології, а інвестування в людський капітал – освіту, професійну підготовку, фізичний і духовний розвиток – стає безперечним джерелом економічного зростання.

Усвідомлення цих викликів вимагає нових моделей освіти, яка буде максимально ефективно використовувати новітні технології та зможе ефективно відповідати на запити креативної економіки.

Формування і розвиток людського капіталу, орієнтованого на креативність, інновації та самореалізацію, в тому числі в Україні, передбачає модернізацію національної системи освіти, тобто її адаптацію до вимог креативної економіки у підготовці фахівців високої компетентності.

Вища освіта визначається не тільки як сукупність систематизованих професійних знань та навичок за певною кваліфікацією, але і як сукупність професійних якостей, способів мислення, ціннісних орієнтацій, націленість на творчість та інших компетентностей, що забезпечує особі успішне здійснення професійної і подальшої навчальної діяльності [7].

Якісна професійна підготовка висококласного креативного фахівця можлива лише за умови реалізації концепції «освіти шириною в життя» (lifewide learning), яка акцентує увагу не тільки на постійності процесу навчання, але і на різноманітності його форм: формальне, неформальне та інформальне. Тобто навчання може здійснюватися як в освітньому закладі, так і поза його межами: на робочому місці, в сім'ї, тощо. Будь-який навчальний процес можна представити як просування учня за певною освітньою траєкторією.

В роботах К. Робінсона ми зустрічаємо термін «індустріальна освіта», яку він описує як виробничу модель, побудовану на принципах лінійності освітнього процесу, однорідності загальноосвітнього характеру і залучення людей в групи для навчання (в основному за віком). Саме на цих принципах побудована існуюча в Україні система вищої освіти, що має високу ефективність при підготовці людей зі стандартними навичками, але має труднощі з формуванням нестандартних навичок, творчого підходу до вирішення проблем, креативності і супроводом індивідуального розвитку. Індустріальній освіті він

протиставить нову освіту – систему гнучкої, індивідуалізованої, відкритої освіти, що підтримує освітні потреби людини протягом усього її життя [8].

Національна система освіти України повинна адаптуватись до таких явищ як диверсифікація освітніх пропозицій, поява нових постачальників освітніх послуг і нових форм навчання. Держава, якій належить визначальна роль у формуванні якісного людського капіталу, має створити умови для ефективної взаємодії освіти всіх різних ступенів формалізації: формальної, неформальної та інформальної.

Розвиток здатності високоосвічених фахівців виробляти і ефективно використовувати нові знання та інновації, і тим самим прискорювати темпи економічного розвитку країни, можливо лише за умови збільшення не стільки кількісних характеристик освітнього рівня, як-то очікувана або середня тривалість навчання у роках, як якісних його характеристик, тобто розширення через урізноманітнення форм навчання.

Відкриті освітні ресурси (OER) стали основною темою дискусій в освітніх колах і ініціатив в сфері освіти, особливо вищої освіти. OER з'явилися в кінці 1990-х рр. і набули світового розповсюдження в 2001 році, коли Массачусетський технологічний інститут (MIT) запустив проєкт OpenCourseWare, відкривши вільний доступ до матеріалів своїх навчальних курсів. З цим явищем пов'язаний цілий ряд понять, таких як «відкритий контент», «відкритий освітній контент», «відкриті освітні ресурси», «відкриті освітні технології», «відкриті наукові ресурси» і «відкриті навчальні курси», які використовуються в різних контекстах в літературі, а також у віртуальних і реальних дискусіях. Однак найбільш поширеним є термін «відкриті освітні ресурси», прийнятий на Конференції ЮНЕСКО в 2002 році [9].

Існує кілька визначень цього терміну, але найчастіше цитується наступне формулювання визначення ЮНЕСКО: OER – ресурси, призначені для використання у викладанні, навчанні, а також наукових дослідженнях, представлені на будь-якому носії; вони знаходяться в загальному доступі і випускаються під відкритою ліцензією, яка дозволяє доступ, використання і розповсюдження [10].

OER можуть включати курси або програми, навчальні матеріали, модулі, рекомендації для учнів, рекомендації з методики викладання, підручники, наукові статті, відеоролики, засоби оцінки, інтерактивні матеріали (наприклад, віртуальні моделі), рольові ігри, бази даних, програмне забезпечення, програмні додатки (в тому числі мобільні) і будь-які інші корисні з навчальної точки зору матеріали.

Термін «відкриті освітні ресурси» не є синонімом терміну «онлайн-навчання», «електронне навчання» або «мобільне навчання». Багато OER поширюються не тільки в електронному, а й в друкованому вигляді. Проте, слід зазначити, що саме електронне навчання та масові відкриті онлайн курси (МООС) – два основних елементи відкритої освіти. Така форма неформальної освіти як електронне навчання, яке являє собою форму навчання за допомогою комп'ютера та інформаційних технологій, стало потужним чинником формування креативності людського капіталу та розвитку освітніх стратегій розвинених країн світу.

За минуле десятиліття значно зріс обсяг OER, що надаються через університетські репозиторії, громадськими ініціативами (наприклад, Connexions, WikiEducator), через канали, які є власністю великих компаній (наприклад, iTunes, YouTube), в соціальних мережах (наприклад, Facebook, VK).

Сьогодні дослідженню можливостей використання соціальних мереж в навчанні, як одному з найперспективніших напрямів неформальної освіти, приділяється багато уваги. Адже, останнім часом кількість користувачів соціальних мереж безперервно зростає, на 2014 рік за даними компанії «Gemius Україна» в Україні налічувалося 18 млн. користувачів, майже третина з них – молодь до 24 років, багато хто зареєстрований одночасно на декількох ресурсах [11]. До основних переваг використання соціальних мереж і OER з метою навчання можна віднести наведені в таблиці 1.

Зважаючи на всі переваги, відкрита освіта і відкриті освітні ресурси набувають все більшого значення в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, і стають пріоритетним напрямком розвитку неформальної освіти. Вони вже не на периферії основних тенденцій, OER стають однією з основних тенденцій в сфері освіти.

Таблиця 1

Переваги використання соціальних мереж і OER з метою навчання

Категорія	Переваги
Студенти	<ul style="list-style-type: none"> – можливість дізнаватися нову або отримувати додаткову інформацію з бідь-якої теми, яка цікавить; – можливість ділитися інформацією і обговорювати її з іншими учнями; – інформованість про можливості вступу до ВНЗ або навчання в секторі неформальної освіти; – підвищення ефективності професійної діяльності; – самореалізація, можливість створювати або доповнювати OER.
Викладачі і педагогічні працівники	<ul style="list-style-type: none"> – інформованість про нові методики викладання предметів; – можливість створення і розвиток ресурсів спільно з колегами; – можливість вступу в професійні спільноти і обговорювати з колегами використання нових відкритих технологій і засобів, удосконалювати методику викладання; – можливість адаптувати ресурси до місцевих умов, перекладати або локалізувати їх.
Навчальні заклади формальної і неформальної системи освіти	<ul style="list-style-type: none"> – змога демонструвати навчальні і наукові програми ширшій аудиторії; – можливість залучити більше число студентів; – зниження витрат на розробку навчальних ресурсів; – можливість співпрацювати у нових формах з громадськими та комерційними організаціями; – розширення охоплення просвітницькою діяльністю.
Держава та організації національного рівня	<ul style="list-style-type: none"> – можливість продемонструвати освітню систему своєї країни; – залучення студентів-іноземців; – стимулювання проведення реформ в галузі освіти; – розробка навчальних матеріалів з урахуванням місцевих культурних особливостей; – розширення можливостей співпраці в міжнародному масштабі по створенню спільних ресурсів.

Джерело: [9]

Сьогодні навчання через соціальні мережі не сприймаються серйозно, традиційне навчання розглядається як процес, в якому споглядання і запам'ятовування відіграють основну роль. Соціальні медіа, навпаки, абстрагують учнів від цього процесу, підвищують їх обізнаність про периферійні явища (соціальний контекст, поточні події і т.д.) і стимулюють допитливість. Проте, відносини між навчанням в навчальному закладі і через соціальні мережі не обов'язково антагоністичні, про що свідчать нові вимоги до формальної освіти [12].

В своїй книзі «Інформаційна епоха» М. Кастельс стверджує, що комунікаційні технології, такі як мережеві медіа, впливають на істотні аспекти людської природи, такі як мислення, уява і почуття реальності. На його думку, лише ті, хто усвідомлює цей вплив, зможуть впевнено почуватись в сучасному суспільстві [13]. Тож доцільність, коректність та ефективність використання такого ресурсу розвитку суспільства як соціальні мережі набувають особливого значення.

В сучасному суспільстві миттєвих повідомлень, соціальних мереж і блогерства всі сфери людського життя зазнають змін, не виняток і освіта. Активність в соціальних мережах відкриває можливості недоступні в більш традиційних формах навчання. Серед них індивідуалізація (наприклад, можливість адресних звернень), самореалізація (наприклад, через ведення блогу), суспільне визнання (наприклад через обговорення та репости) та інші.

Висновки з проведеного дослідження. Запорукою забезпечення конкурентоздатності національних економік та швидкого соціально-економічного розвитку сьогодні безперечно є інновації, створення та розвиток технологій, нестандартні рішення та творчий підхід. На початку XXI століття американський економіст Флоріда Р. визначив рушійною силою економічного зростання креативний клас – частку населення в постіндустріальному суспільстві, яка створює нові знання і технології та зайнята високоінтелектуальною працею. Вже давно доведено, що економічна ефективність значною мірою залежить від креативності людського капіталу, його здатності швидко адаптуватись до мінливих умов та прагненні самореалізації. Ключову роль у формуванні людського капіталу з притаманною йому креативністю відіграє система освіти. Тому в сучасних умовах надзвичайної актуальності набувають проблематика функціонування високопродуктивних систем освіти,

їх диверсифікація та адаптація до потреб креативної економіки. На особливу увагу заслуговує неформальна освіта, внаслідок її великого впливу на розвиток людського капіталу. Подальші дослідження можливостей неформальної освіти, зокрема через електронне навчання, дозволять ефективніше використовувати цей потужний чинник економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шапошников К.С. Сучасні особливості прийняття управлінських рішень: креативний аспект / К.С. Шапошников // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 93-95
2. Флоріда Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. / Р. Флоріда // Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2007. – 421 с.
3. Хокинс Дж. Креативная экономика. Как превратить идеи в деньги / Дж. Хокинс. – М.: Издательский дом «Классика XXI». – 2011. – 205 с.
4. Лэндри Ч. Креативный город / Ч. Лэндри. – М. : «Классика-XXI», 2011. – С. 19
5. Куриляк В.Є. Креативна економіка як нова парадигма постіндустріальної цивілізації / В.Є. Куриляк, М.А. Живко, Б.В. Літовченко // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. – 2013. – № 2. – С. 92-98.
6. Вахович І.М. Розвиток креативної економіки в умовах транскордонного співробітництва / І.М. Вахович, О.М. Чуль // Розвиток креативної економіки в умовах транскордонного співробітництва. – 2014. – № 3. – С. 182-186
7. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
8. Robinson K. Bring on the learning revolution! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_bring_on_the_revolution.html
9. Глобальные тенденции в развитии и использовании открытых образовательных ресурсов и их роль в реформе образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214676.pdf>
10. A Review of the Open Educational Resources (OER) Movement: Achievements, Challenges, and New Opportunities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hewlett.org/uploads/files/ReviewoftheOERMovement.pdf>
11. Аудитория Интернета, Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/rkaspirovych/3-2014-gemiusaudienceoverview1>
12. Social Media for Learning by Means of ICT. Policy Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214685.pdf>
13. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под научн. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.